СПОМЕНАВАНЕ НА БЪЛГАРИЯ В АНОНИМНАТА ГРУЗИНСКА ХРОНИКА ОТ XIV ВЕК "ЖАМТААГМЦЕРЕЛИ"

Станимир Звездов

Грузинският летописен свод "Картлис Цховреба" представлява най-важния източник от домашен характер за древната и средновековната история на грузинците. Той включва в себе си десет произведения написани в периода между XI и XIV век. Важна роля за опазването на този исторически паметник има грузинския цар Вахтанг VI (1675 - 1737), който събрал специална комисия от най-образованите хора на царството си, които да редактират "Картлис Цховреба" и да положат основите на неговото продължение. Анонимната Грузинска хроника, наричана и Столетна летопис е последното произведение от т. нар. Стар цикъл на "Картлис Цховреба". За съжаление началото и края на този извор не са се запазили през вековете и авторът и остава неизвестен. В "Жамтаагмцерели" се описва историята на Грузия през смутния XIII век, когато Грузия била подложена на монголските нашествия[1]. Във връзка с монголските нашествия се съдържат и две известия за България и българите. В първото сведение се споменава следното:

"Тук ще се върнем към по-рано споменатия Чингиз-каену (Чингис хан). Щом татарите достигнали нашата страна, гоненият султан Джалалдин избягал и напуснал царството си. [Татарите] лесно превзели Туран, Турция и цял Хорасан (дн. Средна Азия). И поделил (Чингис хан) на четири части войската и определил четиримата си сина за ханове: на първородния Туши дал половината войска и го изпратил във Велика Кипчакия до [страните] Мрака, Овсетия (страната на аланите), Хазария, Рус до боргарите и сърбите и до всички хора на Северен Кавказ, както споменах вече. На втория си син Чагата дал войска и страната на уйгурите до Са-

1. Toumanoff, C. (1943). Medieval Georgian Historical Literature (VIIth – XVth Centuries). *Traditio, 1, pp. 139-182*; Анонимный грузинский Хронограф XIV века, пер. Г. В. Цулая (2005), вып. 1 – Текст, стр. 4-11.

марканд и Бухара до страната Алмалик, която вероятно е Туран. На третия син, Окоте, дал престола си, както и Каракурум (столицата на монголите), Чин-Мачин (Китай) и страните Емелия, Кутак и Хатаети. Четвъртият син наричали Тули, дал му войска и земите на изток от земите на Окоте"[2].

Това известие на анонимния автор е поставено в часта за управлението на грузинската царица Русудан (1223 - 1245). Дъщеря на царица Тамара (1184 - 1213), чието управление се счита за "Златен век" на средновековна Грузия, тя имала лошия късмет да живее в твърде смутни времена. В края на 1225 година бягайки от монголите в Грузия нахлул владетелят на Хорезъм, Джалал ал-Дин, който разбил грузинците при Гарниси в началото на 1226 година. През нейното управление Грузия била притисната и от монголите, които нахлули през 1236 година и подчинили по-голямата част от Източна Грузия, а царица Русудан се изтеглила в западната част на страната, като се принудила да плаща данък и да изпраща войски в кампаниите им[3].

Споменатите в известието синове на Чингис хан (1206 - 1227) – Туши, Чагата, Окоте и Тули са всъщност изопачени форми на Джучи, Чатагай, Угедей и Толуй. Частичен превод на пасажа е направил и Реваз Сирадзе, но той погрешно смята, че сведението за Туши всъщност се отнася за Бату, син на Джучи и внук на Чингис хан[4]. В настоящата статия ни интересува пасажът за Туши, т. е. Джучи, който според описанието получил половината войска и задачата да покори Запада, чак до България и Сърбия. За тази заповед споменава и Рашид ад-Дин, но изглежда, че Джучи не изпълнил разпореждането на баща си, а се оттеглил във владенията си в Южен Сибир. Това принудило Чингис хан да прати войска срещу него, но междувременно Джучи починал неочаквано в началото на 1227 година[5].

Това известие показва, че монголите имали амбициите да по-

2. Анонимный грузинский Хронограф XIV века, пер. Г. В. Цулая (2005), вып. 1 – Текст, стр. 36; Картлис Цховреба. История Грузии (2008), стр. 343; Kartlis Tskhovreba. A History of Georgia (2014), p. 328.
3. Suny, Ronald Grigor (1994). The Making of Georgian nation, p. 40; Mikaberidze, A. (2007). Historical Dictionary of Georgia, pp. 560-561; Rayfield, D. (2012). Edge of Empires. A History of Georgia, pp. 122-126.
4. Сирадзе, Р. (1975). Грузински извори за българската история през Средновековието и по-ново време. *Исторически преглед*, 2, стр. 94-95.
5. Д'Оссон, К. (1937). История монголов от Чингиз хана до Тамерлана, т. 1 – Чингиз хан, стр. 200-201; Султанов, Т. И. (2006). Чингиз-хан и Чингизиды. Судьба и власть, стр. 199.

корят целият Запад чак до земите на българите и сърбите, за които може би са научили от разузнавателния поход на Субутей и Джебе през 1221 – 1223 година, когато монголите преминали цял Иран, Прикавказието и нахлули в Източна Европа, като разбили обединената армия на руси и кумани в битката при Калка през 1223 година.

В друг откъс от Анонимната грузинска хроника също се споменава името България:

"Тогава великият каен Бато, който владеел Кипчакия и Овсетия (страната на аланите), Хазария, Рус, България до сърбите..."[6].

След смъртта на Чингиз хан през 1227 година неговият син Угедей го наследил, като Велик хан. При него монголската експанзия продължила изключително активно. В периода 1237 - 1242 година всички монголски принцове участвали в грандиозен поход насочен към Европа. В него взел активно участие и синът на Джучи, Бату, който наследил от баща си Кипчакските степи. В този поход били присъединени руските княжества, като бил отворен пътя и към вътрешността на Европа. През пролетта на 1241 година монголите нахлули в полските земи, но в битката при Легнице на 9 април 1241 година, макар и победата да била тяхна, претърпели толкова загуби, че се изтеглили на юг. На 11 април 1241 година в битката при река Шайо бил разбит и краля на Унгария Бела IV (1235 – 1270), който побягнал и потърсил убежище на далматинските острови. Един значителен отряд монголи възглавяван от Кадан го преследвал на запад, след това преминал през Босна и Сърбия и се насочил към България. Медувременно Бату получил известие, че Великият хан Угедей е починал на 11 декември 1241 година. За да се избере новият Велик хан, Бату и другите принцове трябвало да присъстват в столицата на Монголската империя, Каракорум[7]. Това ги принудило да се изтеглят, но преди това

6. Анонимный грузинский Хронограф XIV века, пер. Г. В. Цулая (2005), вып. 1 – Текст, стр. 73; Картлис Цховреба. История Грузии (2008), стр. 361; Kartlis Tskhovreba. A History of Georgia (2014), p. 348.

7. Пашуто, В. Т. (1977). Монгольский поход в глубь Европы. *Татаро-монголы в Азии и Европе*, стр. 210-227; Чойсамба, Ч. (2008). Завоевательные походы Бату-хана, стр. 29-132; Россаби, М. (2009). Золотой век империи монголов, стр. 30-32; Павлов, Пл., Владимиров, Г. (2009). Златната Орда и българите, стр. 44-47; Иванов, Владислав (2017). Сръбското кралство и Българското царство в борбата за политическо влияние над земите по Долния Дунав в края на XIII век. *Studia Balcanica 32. Средновековните Балкани като световен кръстопът. Контакти и обмен*, стр. 130-135.

войската на Кадан нахлула в България от запад, а от северозапад към нейната войска се включили и отрядите на Бату за да преброят войските си. По всичко изглежда, че регентството на малолетния български цар Коломан I Асен (1241 - 1246) не успяло да се справи с татарската угроза, защото в съчинението на монаха Вилхелм Рубрук се споменава, че България е плащала данък на татарите[8]. Във връзка с това твърдение на Вилхелм Рубрук е интересно и сведението на Анонимната грузинска хроника от XIV век "Жамтаагмцерели", която твърди, че България била владяна от Бату. Разбира се в случая това сведение трябва да се тълкува не като тотална власт, а че България била принудена да плаща данък на татарите на хан Бату, основателят на Златната Орда. Това известие на анонимния грузински книжовник е още едно доказателство, че през 1241/1242 година България била принудена да плаща данък на татарите.

Макар и твърде откъслечни сведенията за България в Анонимната грузинска хроника от XIV век допълват картината за отношението на монголите към България по време на тяхната експанзия в първата половина на XIII век.

8. Павлов, Пл. (1989). България, Златната Орда и куманите (1242 – около 1274). *Векове,* 2, стр. 24-33; Лазаров, Ив., Тютюнджиев, Ив., Павлов, Пл. (1993). Документи за политическата история на средновековна България (XII – XIV век), стр. 47-57; Павлов, Пл., Атанасов, Г. (1994). Преминаването на татарската армия през България (1241 – 1242). Военноисторически сборник, 1, стр. 5-20.